

ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ГНАТЮКА

ЛОБАС Наталія Павлівна

УДК 82.091

**КАРНАВАЛЬНА ПОЕТИКА ТА ЖАНРОВІ ОСОБЛИВОСТІ МІЖВОЄННОЇ
ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОЇ ПРОЗИ
МАЙКА ЙОГАНСЕНА ТА ВІТОЛЬДА ГОМБРОВИЧА
(на матеріалі романів "Пригоди Мак-Лейстона, Гаррі Руперта та інших" і "Фердидурке")**

10.01.05. — порівняльне літературознавство

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Тернопіль-2007

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі теорії літератури і порівняльного літературознавства Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка.

Науковий керівник: доктор філологічних наук, професор

ГРОМ'ЯК Роман Теодорович,

кафедра теорії літератури і порівняльного літературознавства

Тернопільського

національного педагогічного університету

імені Володимира Гнатюка, завідувач.

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук, професор,

БУЛАХОВСЬКА Юлія Леонідівна,

Інститут літератури імені Т.Г.Шевченка

Національної Академії наук України,

провідний науковий співробітник-консультант;

кандидат філологічних наук, доцент

ЯКОВЕНКО Сергій Миколайович,

Національний університет "Києво-Могилянська Академія", доцент.

Захист відбудеться 22 листопада 2007 р. о 13.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 58.053.02 у Тернопільському національному педагогічному університеті імені Володимира Гнатюка (46027, м. Тернопіль, вул. М. Кривоноса, 2, зала засідань).

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (46027, м. Тернопіль, вул. М. Кривоноса, 2).

Автореферат розісланий 20 жовтня 2007 року.

Учений секретар

Гижий В. Л.

спеціалізованої вченої ради

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. На сьогодні багато явищ літературного життя потребують не тільки переосмислення, виведення поза межі звичного і часто спрощеного трактування, а й пошуку нових інтерпретаційних моделей, які б дозволили розширити горизонти дослідження, інколи навіть за межі літератури. Це стає особливо актуальним, коли говорити про одну з помітних тенденцій сучасного життя загалом і мистецтва зокрема — тенденцію до карнавалізації, що проявляється у різкому збільшенні сміхового, зокрема, пародійного матеріалу на телебаченні, у кіно, публіцистиці, політиці. У літературі явища карнавалізації набувають подекуди домінуючого характеру. Однак, звернення до прийомів та принципів карнавалу властиве не тільки для початку третього тисячоліття.

Українське літературознавство не так давно зосередилося на вивченні художньої спадщини міжвоєнного періоду. Активне звернення до літератури того часу розпочалося у кінці 1990-х на початку 2000-х років, коли почергово з'являлися дослідження (і зокрема, дисертації) таких авторів, як Р. Мельників (1998), О. Романенко (2002), Л. Сенік (2002), О. Боярчук (2003), В. Денисенко (2003), О. Журенко (2003), В. Кисіль (2003), С. Рябчук (2005), О. Капленко (2005), монографія А. Білої (2006) та ін. До того ж літературознавці неодноразово за об'єкт дослідження брали постать Майка Йогансена, чия творчість — невід'ємна частина українського міжвоєнного літпроцесу.

Якщо у дослідженні вітчизняного літературного міжвоєння спостерігається певне пожвавлення, то явища польської літератури того періоду у нас, на жаль, не привернули достатньої уваги, хоча умови для формування не тільки контактено-генетичних зв'язків, а й для осягнення типологічних аналогій, очевидні. Зокрема, в українському літературознавстві бракує опрацювань творчої спадщини такого самобутнього митця, як Вітольд Гомбрович.

Постаті Майка Йогансена та Вітольда Гомбровича виявляють багато спільного як у біографічній площині, так і у прозовій творчості, що виявилось вже в їхніх дебютних романах. Заслугує уваги сміхова основа "Пригод Мак-Лейстона, Гаррі Руперта та інших" і "Фердидурке". Й український, і польський митці уявляють у своїх текстах елементи гри (у тому числі, гри з читачем), маски та містифікації, пародії і профанації. Цю яскраву особливість вказаних романів, зрозуміло, вже зауважували дослідники їх творчості. Неодноразово вчені звертались і до поняття карнавалу, самобутньо опрацьованого М. Бахтінім. Однак послідовного прочитання Йогансена та Гомбровича крізь призму теорії карнавалізації здійснено не було. У зв'язку з цим спроба інтерпретації романів Майка Йогансена "Пригоди Мак-Лейстона, Гаррі Руперта та інших" і Вітольда Гомбровича "Фердидурке" в проекції теорії карнавалізації та меніпеї дозволить наблизити ці непрості тексти до адекватного їх розуміння, а також сприятиме уявленню

спільних тенденцій розвитку української та польської літератур, які мали місце у зазначений період, зокрема, тенденцій до карнавалізації світосприйняття і художньої творчості. Таке дослідження розширить також формат вивчення як української, так і польської літератури того періоду, доповнивши студії, здійснені з інших методологічних перспектив, а з другого боку, буде ще одним штрихом осягнення типологічної співвідносності двох слов'янських літератур, увиразнюючи при цьому їх оригінальний характер та національну специфіку.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана в межах комплексної теми кафедри теорії літератури та порівняльного літературознавства Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка “Проблеми рецептивної поетики, наратології і трансляторики в українсько-зарубіжних літературних зв'язках” (номер державної реєстрації 0105U000748). Тема дисертації погоджена і схвалена бюро координаційної ради НАН України з проблеми “Класична спадщина та сучасна художня література” (витяг з протоколу №1 від 19 січня 2006 р.).

Мета роботи — довести, що як в українській, так і в польській літературі міжвоєнного періоду була актуалізована та уявлена конкретними текстами карнавальна літературна традиція, носіями якої постали серед інших названі романи Майка Йогансена та Вітольда Гомбровича, а також — з'ясувати передумови й контексти її актуалізації та простежити специфіку її вираження у кожній з літератур. Досягнення поставленої мети передбачає вирішення таких **завдань**:

- висвітлити роль теорії карнавалізації в методології порівняльного літературознавства та окреслити поля її практичного застосування;
- з'ясувати специфіку функціонування поняття "експериментальна проза" у польському та українському літературознавстві;
- простежити співвіднесення особливостей експериментальної прози з жанровими особливостями меніпеї;
- окреслити елементи поетики карнавалу в обраних романах, з'ясувати їх роль та специфіку функціонування в тексті;
- зіставити вказані тексти з жанровим каноном меніпеї; визначити, які саме з її елементів автори актуалізували;
- розглянути аналізовані романи в історико-літературному контексті доби, простеживши вплив суб'єктивних факторів на формування текстів та з'ясувати причини виникнення різних варіантів меніпеї.

Об'єктом дослідження є романи Майка Йогансена "Пригоди Мак-Лейстона, Гаррі Руперта та інших" і Вітольда Гомбровича "Фердидурке".

Предмет дослідження — карнавальна поетика та жанрові особливості названих романів.

Теоретико-методологічна база. Дисертація спирається на методологічні пропозиції

М. Бахтіна, А. Стоффа, А. Баркова, праці українських і зарубіжних дослідників, присвячені проблемам літературного процесу 20-30 років минулого століття, зокрема, українських — А. Білої, О. Ільницького, Ю. Луцького, С. Павличко, польських – Є. Квятковського, А. Корнеєнко та ін., а також численні дослідження творчості М. Йогансена та В. Гомбровича. Порівняльний характер дослідження зумовлює орієнтацію на компаративістичні студії Д. Наливайка, польських учених Б. Бакули, Г. Янашек-Іванічкової, Е. Касперського, словацького дослідника Д. Дюришина тощо. Оскільки теорія карнавалізації передбачає розгляд суміжних із нею теоретичних проблем, то у відповідних частинах роботи принциповими є праці А. Домбрувки, Л. Б. Дженнінгса, М. Гловінського, О. Клековкіна, Р. Семківа. Досягнення поставленої мети та завдань передбачає використання порівняльно-історичного, типологічного методів наукового дослідження, прийомів формального, структурно-функціонального та наратологічного аналізу художніх текстів, використання елементів рецептивної естетики.

Наукова новизна дослідження вбачається в тому, що в роботі вперше творчість Майка Йогансена виведена поза межі національного літературного контексту. Роман Йогансена "Пригоди Мак-Лейстона, Гаррі Руперта та інших" розглядається у зіставленні з романом "Фердидурке" Вітольда Гомбровича.

Теоретичне і практичне значення отриманих результатів полягає в можливості їх використання в наступних дослідженнях карнавалізованої лінії літератури як у кожному з національних літературних процесів зокрема, так і вивченні типологічних збігів, а також індивідуальних особливостей у функціонуванні цього явища в українській та польській літературах. Матеріали дослідження можуть бути використані для розробки спецкурсів та спецсеминарів для студентів філологічних факультетів.

Апробація результатів дослідження. Результати дослідження були викладені на Міжнародній конференції з наратології (Тернопіль, 2003), II, III, IV та V етапах міжвузівського наукового семінару "Терміносистеми слов'янського літературознавства" (Луцьк, 2005; Тернопіль, 2005; Житомир, 2006; Рівне, 2007), Всеукраїнській науковій конференції студентів та молодих вчених "Перспективи та проблеми наук в умовах глобалізації".

Публікації. За темою дисертації опубліковано 7 праць, з них 4 статті — у наукових фахових виданнях, 3 — в інших виданнях і тези конференції.

Структура та обсяг роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел (218 позицій). Загальний обсяг роботи складає 205 стор., основний текст викладено на 185 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовується актуальність обраної теми, формулюється мета й завдання

дисертаційної роботи, визначається її теоретико-методологічна основа, об'єкт, предмет дослідження, наукова новизна, практичне значення отриманих результатів. Подається також інформація про апробацію роботи та публікацію її результатів.

У першому розділі "Теорія карнавалізації як спосіб прочитання експериментальної прози (теоретичні аспекти проблеми)" обґрунтовуються теоретичні положення обраної теми. У **підрозділі 1.1. "Теорія карнавалізації у методології порівняльного літературознавства"** увага зосереджується, зокрема, на тому, що теорія карнавалізації становить не тільки оригінальну культурологічну пропозицію, а й цілком конкретну літературознавчу *інтерпретаційну модель*, яку можна використати для компаративних досліджень **(пп. 1.1.1.)**. З точки зору сучасного порівняльного літературознавства, теорія карнавалізації — універсальна методологічна пропозиція, адже відповідає принципам американського та французького поглядів на компаративне вивчення літератури. Особливо перспективним є застосування теорії карнавалізації у тематологічному та генологічному полях зацікавлень компаративістики (як розгляд карнавальних топосів, приміром — маски та увінчання/розвінчання карнавального короля, а також текстів як конкретних реалізацій жанрової матриці меніпеї). Плідним є використання теорії карнавалізації і в інтертекстуальних дослідженнях.

У цьому ж підрозділі розглянуто ті ідеї послідовників Бахтіна та його теорії, які видаються перспективними для сучасного літературознавства: "теорія меніпеї" А. Баркова, концепції "світу після карнавалу" А. Стоффа та маскараду О. Грінштейна **(пп. 1.1.2.)**, а також літературознавчі імплікації понять сакрального та профанного **(пп. 1.1.3.)**. Так, польський дослідник на перший план висунув ціннісний аспект карнавалізації. Виходячи з розробленої М. Шелером ієрархії цінностей, учений запропонував власну аксіологічну модель карнавалу. Розвідка містить цікаві та слушні спостереження і щодо літературної карнавалізації, водночас виявляючи дискусійні висновки автора про те, що карнавалізація провадить до невикористання повною мірою можливостей літератури, до апології партикулярності, тимчасовості та профанності. Таким чином, якщо у М.Бахтіна карнавал постає як повернення до "золотого віку", то стоффівська модель набула характеру радше апокаліптичного.

О. Грінштейн аналізує два типи культури, на думку дослідника, генетично між собою пов'язані: карнавал та маскарад. До того ж, у маскарадні карнавальні елементи зазнають трансформації, втрачаючи амбівалентність. На позначення цього феномену, О.Грінштейн користується поняттям "квазі- (або псевдо-) карнавальних образів". Проте варто вважати маскарад не тільки генетично спорідненим із карнавалом типом культури, а радше наступним після карнавалу етапом розвитку, що підтверджує й праця Т.Гундорової¹, де авторка визнає за новітнім, постмодерним карнавалом "маскарадні" характеристики.

¹ Гундорова Т. Післячорнобильська бібліотека. Український літературний постмодерн. — К.: Критика, 2005. — 263 с.

Розгляду різних аспектів *sacrum* і *profanum*, а також їх співвідношень присвячено багато праць, серед яких дослідження Х. Беккера, А. Домбрувки, М. Еліаде, Р. Каюа, О. Клековкіна, В. Топорова. З'ясування літературознавчої сутності цих понять, а також їх функціонування у сфері карнавального, уможливить глибше розуміння самого механізму карнавалізації, адже не дарма М.Бахтін уважав профанацію однією з чотирьох визначальних категорій карнавалу і карнавалізації. У смисловому полі понять сакрального і профанного домінує аспект посвяченості / непосвяченості: посвяченість — це приналежність, залучення до єдиної офіційної істини. Порушення усталених її характеристик, умов та норм переводить їх носія у сферу профанного, сферу невідповідності.

Антагонізм *sacrum* і *profanum* у своїй універсальності дає можливість зіставлення різних територій (конкретно-особистісної та соціально обов'язкової) на різних площинах та в різних сферах людського існування. Проте неможливо говорити про різку опозицію сакрального і профанного як норми та її порушення.

Таким чином, сфера сакрального-профанного проектується й на літературу, створюючи своєрідний горизонт для інтерпретації. Як перший, так і другий член пари має свого виразника в літературі загалом, так і в літературі конкретної доби. І якщо, за О. Клековкіним, сакральне знаходить своє відбиття у "містеріях" (у найширшому значенні цього терміна як жанру, де основною функцією є проголошення, пропагування та утвердження офіційної ідеології, а у сфері літературній — дотримання "чистоти" офіційно визнаних канонів письма), то виразниками профанних смислів можна вважати жанри "меніпейні".

Детальніше розглянуто і теорію меніпеї (**пп. 1.1.4.**). Наголошено, що запропонований М. Бахтіним у минулому столітті та, на жаль, маловживаний сьогодні термін "меніпея" виявляється чинним для сучасної компаративістики.

Меніпея у концепції М.Бахтіна постає як універсальний метажанр "серйозно-сміхового". Її риси вчений простежував у творах різних жанрів та різних епох. Ознаки меніпеї утворюють інтерпретаційну модель, крізь призму якої текст можна трактувати як конкретну реалізацію карнавальної (меніпейної) традиції певної історико-літературної епохи. При цьому спостерігається сталість її структури, де окремі елементи то набувають домінантних функцій, то відіграють маргінальну роль. Меніпея постає, отже, як певна жанрова традиція, яка, засвоюючись щоразу новими авторами, з кожною своєю реалізацією відроджується й оновлюється. З огляду на це, цікавою видається теорія меніпеї А. Баркова, що пропонує оригінальний підхід до розуміння цього явища, переносячи акцент у площину наративу. А.Барков також виводив меніпею за вузькі межі жанру "меніпової сатири", застосовуючи цей термін на позначення ще одного літературного роду.

Таким чином, припускаючи належність того чи іншого тексту до меніпеї, а отже інсталюючи його у великий ряд карнавалізованої літератури, дослідник змінює кут зору, розширює горизонти

аналізу, отримує багатий матеріал для порівняння і таким чином збільшує можливість наблизитися до посутнього його трактування.

У підрозділі 1.2. "Експериментальна модерністична проза у світлі теорії карнавалізації" розглянута специфіка потрактування міжвоєнного періоду у польському та українському літературознавстві, проблемність дефініції "експериментальна проза", а також поетика карнавалу та жанрові особливості меніпеї як структуротворчий елемент художнього експерименту.

Для літератури міжвоєнтя властиве збільшення кількості "неканонічної" прози, яка порушує зразки та норми укладання текстів. Для окреслення такого типу письма дослідники вдаються до різних дефініцій (зокрема, авангардна, модерністська), однак погоджуємось з О. Боярчук щодо доцільності та обґрунтованості застосування терміна "експериментальна проза".

Спільною ознакою подібних текстів є те, що всі вони мали своєрідний стосунок до загальноприйнятих літературних канонів та традицій. Форма таких експериментів залежала від світогляду письменника, способу його світосприйняття, а також від прийнятих естетичної та ідеологічної платформ. Для експериментального письма характерна дихотомія сакрального / профанного. Так, у прозі міжвоєнтя можна виділити т.зв "міфотворчий" експеримент, який служить утвердженню *sacrum* — цінностей, понять, стереотипів, які мають місце на даний час. Інший же тип прози, який можна було би назвати "карнавальним експериментом", скерований на десакралізацію певних ідеологем.

Якщо системно зіставляти виділені різними літературознавцями характеристики експериментальної прози міжвоєнного періоду із корпусом ознак, які М. Бахтін вніс у жанрову матрицю меніпеї, а зокрема: збільшення ваги сміхового елементу, використання профануючих механізмів, фантастики, несподіваних поєднань, гіперболізацій тощо, то це дає підставу твердити, що у міжвоєнній літературі експеримент виявився в іпостасі *карнавалізації*.

Другий розділ "Поетика карнавалу як система творчих принципів М. Йогансена та В. Гомбровича" присвячений текстуальному аналізу романів "Пригоди Мак-Лейстона..." М.Йогансена та "Фердидурке" В.Гомбровича крізь призму теорії карнавалізації. При цьому увиразнюються елементи карнавальної поетики в обох текстах. Задля досягнення поставленої мети виокремлюються та аналізуються у романах українського та польського письменників найхарактерніші елементи поетики карнавалу.

При розгляді особливостей рецепції цих романів наголошується, що "Пригоди..." сприймалися сучасниками і пізнішими читачами як пригодницький роман, як жанр легкого читива (О. Дорошкевич, О. Лейтес, Р. Мельників, Ю. Смолич та ін.). Сучасні дослідники підкреслюють також експериментальний характер цього тексту (О. Боярчук, О. Капленко, Я. Цимбал). Істотна особливість роману М. Йогансена — його сміхова домінанта (О. Боярчук, В. Денисенко, Я. Цимбал). Таким чином, роман Майка Йогансена уможливує *три контексти* інтерпретації: а)

як пригодницького жанру масової літератури, б) як художнього експерименту письменника, в) як тексту карнавальної поетики. Вони не виключають, а доповнюють та урізноманітнюють один одного. Тому є підстави твердити, що карнавалізованість твору та використання у ньому карнавальної поетики імплікує художнє експериментаторство, а читабельний жанр є зручною формою.

Рецепція "Фердидурке" В. Гомбровича вирізняється широким діапазоном оцінок: від захоплених відгуків (Б. Шульц), до негачії і закидів у блазнюванні (С. Кіселевський, І. Фік). Показовим був і той жанровий спектр, у якому інтерпретували роман: "сатиричне відображення суспільної дійсності міжвоєнної Польщі", "інтелектуальний порахунок" із сучасними концепціями суспільного життя, "книжка про універсальну, філософську проблематику"². Рецензенти і дослідники "Фердидурке" звертали увагу також на "міфоруїнівний" характер та пародійну авторську настанову.

Підрозділ 2.1. "Карнавальні теми, образи і мотиви та їх трансформація у романах" презентує детальний аналіз поокремих елементів карнавальної поетики: функціонування елементів еротики (пп. 2.1.1.), тем та мотивів, пов'язаних із їжею (пп. 2.1.2.), скатологічних мотивів, тематики смерті (пп. 2.1.3.), а також образ гротескного тіла (пп. 2.1.4).

Тема еротики наявна і в "Пригодах...", і у "Фердидурке", набуваючи по-карнавальному скандального звучання. Еротика у М.Йогансена можна розглядати у ключі розважального жанру як явище сенсаційного характеру, розраховане на приваблення читачів, що було зумовлене і т.зв. сексуальною революцією. У романі В.Гомбровича домінуючим носієм еротичного первня є образ інститутки Зути, яка уособлює сексуальний потяг. Еротика у "Фердидурке" — це, передусім, спосіб усталення певного *sacrum* (закоханість протагоніста у Зуту), а також і спосіб його профанації (персонажі Зута і Пімко). Як у Йогансена, так і у Гомбровича еротика не пов'язана із питомо карнавальними сенсами (плодючість, продовження роду, розмноження), а, навпаки, набуває форм статевих спотворень. У романі українського письменника еротика фактично зосереджена в образі повії (різні героїні розкривають різні його аспекти), натомість в автора "Фердидурке" найбільш еротичною постаттю виступає інститутка Зута, уособлення прихованого сексуального бажання, затамованих потягів взагалі, чогось потаємного, не прийняттого з позиції офіційних, сакральних норм, такого, що вимагає сублімації. Варіанти, в яких реалізується тема еротики в обох романах, мають відповідники у "мові карнавалу", однак набувають нових значень. Так, якщо про текст українського письменника можна говорити певною мірою як про данину жанру масової літератури, де пікантні сцени, з одного боку, приваблювали читача, а, з іншого, дозволяли розставляти необхідні соціальні акценти, то польський митець осмислює еротика як

² Rzymowski J. *Ferdydurke* jako powiastka filozoficzna // Jydskie towarzystwo naukowe. Sprawozdania z CzynnoŃci i Posiedzec Naukowych. — R.XXIII, 4. — Jydu, 1969. — S.1.

спосіб розкриття своєї концепції незрілості. При тому, для Гомбровича концептуальним моментом є не стільки саме відсилання, травестація у матеріально-тілесний низ, скільки усталення у позиції нижчості, недозрілості, профанності.

Оригінального потрактування в романах набула карнавальна тематика їжі-застілля. Однак, обидва письменники не реалізують карнавальний топос їжі власне у його карнавальному сенсі — утопічного достатку, як "пир на весь мир". У Йогансена акти їжі мають відверто негативне забарвлення. Автор повсюдно пов'язує харчування із сексуальною сферою, зокрема, із проституцією. Хоча формально такий зв'язок містить карнавальні підтексти, однак їжа у "Пригодах..." не править за всенародне насичення, навпаки, уявлюється контраст поміж споживанням їжі, доступним для багатих і сильних, і її відсутністю, що супроводжує симпатичних авторів та читачам героїв.

У "Пригодах..." тема їжі перетворюється також у тему голоду, що розгортається у різних варіантах (відсутність їжі, людодіство, споживання нехарчових продуктів, неякісна та недостатня їжа). Якщо розглядати тему голоду як трансформацію карнавального топосу їжі, то канібальська трапеза — це гранично гіперболізований мотив багатого застілля. Важливо, що саме через тему голоду, подану у грайливому ключі, у тексті розгортається прихований дискурс, що оприявнює іншу оцінну позицію. Окремо належить згадати науково-фантастичну, утопічну тему дешевого і смачного замінильника звичної їжі, яка за своєю структурою та функцією найближче підходить до карнавальної утопії достатку. Однак, "золотий вік Сатурна" у романі так і не настав — рецепт препарату "Альбо" було втрачено.

У романі В. Гомбровича їжа, а зокрема її споживання, згадується досить часто. Окрім того, тут має значення й образ кухні, яка виступає носієм низьких, профанних сенсів, на противагу до їдальні, вітальні чи навіть спальні. Однак, у "Фердидурке" акт їжі — це не карнавальний "пир на весь мир" задля розкошування самою їжею. Не йдеться також і про утопічний достаток ("изобилие"). Це — свідомо організоване дійство з певною метою: процес споживання демонструється для когось, *проти* когось. Навіть спосіб та порядок прийому їжі тут має першорядне значення і набуває ритуального характеру, а дотримання ритуалів означає підтримання *sacrum*, його укріплення. Порухення цього порядку неухильно веде до профанації та руйнування. Так, непристойне поводження Юзя за столом у Млодзяків, "бабрання" у компоті призводить до цілковитої деструкції ситуації. Характерний також сміх, який супроводжує таке застілля, — він порушує процес їжі, а сама їжа стає недоцільною. В іншому епізоді, коли герої переступають прийняті на даній сакральній території норми (Ментус і Юзьо у Болімові), їх відлучають від *sacrum* — подають вечерю окремо, не допускаючи за загальний стіл.

Скатологічні мотиви в аналізованих текстах набувають відмінних функцій. У теорії карнавалізації М.Бахтіна мотив екскрементів — це не тільки відсилання у матеріально-тілесний

низ, смерть-відродження. В його баченні — це весела матерія, основна роль якої полягає в тому, щоб отілеснити, наблизити до людини космічні стихії і тим самим подолати страх перед абсолютним. У романах обох письменників актуалізується механізм подолання страху через осміщення, виражений у бахтінській формулі "веселого страховиська".

Отілеснюючи образи "сильних світу цього" (клієнти кафе Синьої мавпи — представники "капіталістичної" влади), М. Йогансен підкреслює їх людську природу у найнижчих її проявах — розпусті та фізіологічних функціях. Навіть якщо в читачів ще б залишався якийсь ресентимент до багатства і влади (оскільки серед тодішньої читацької публіки могли бути і непмани, для яких приватний капітал не втратив привабливості), то зображення заможних і всемогутніх як "веселих страховиськ" знищує саму можливість симпатії. Так само у "Пригодах...", заперечується автор як всезнаюче, абсолютне начало шляхом зниження ("автор" губить ключі від вбиральні).

У Гомбровича мотив ексcrementів уособлює певне *sacrum*, із яким на якийсь момент змагається протагоніст. Уже сам вибір ватер-клозету для сакрального символу псевдосучасної, псевдопрогресивної сім'ї осміщує цю сакральну територію, отілеснює *sacrum*, переводить із плану високих духовних ідеалів у площину задоволення банальних фізіологічних потреб.

Одним із центральних елементів карнавалу є смерть. Охоче експлуатує цю тему Майк Йогансен. Однак смерть у "Пригодах..." не передбачає карнавального відродження, вона абсолютизована у певному індивідуальному тілі. У більшості випадків смерть якогось персонажа зумовлена розвитком подій і служить для надання творові гостроти та екзотики. Герої ж Гомбровича взагалі не вмирають фізично (окрім Сифона). Натомість в обох романах маємо справу із символічною смертю, яка полягає в тому, що персонаж як носій розвінчаного *sacrum* перестає існувати у попередній якості. В Йогансена у такий спосіб зникає Дюваль-Вовк наприкінці роману, а також інші учасники фінального діалогу — "автор" і Сашко. У Гомбровича — Млодзяки і Пімко у другій частині роману, Гурлецькі у третій частині.

Карнавалу не властива краса та симетрія тілесного. Подібно, і фігури деяких із персонажів роману Майка Йогансена зображені у гротескному стилі, з карнавальними гіперболізаціями. Однак усі ці образи лише зовнішньо подібні до карнавального гротескного тіла і не увиразнюють якогось смислу. Спотворення зумовлені швидше авторською концепцією образів: негативні персонажі мають відразливий і смішний вигляд, ближчий до карикатури. Аналізуючи зображення тіла у "Фердидурке", натрапляємо на мотив, який Бахтін трактував як один із найхарактерніших для карнавалу: розчленування. У романі польського письменника мотив частин тіла — один із магістральних, на ньому побудована його стратегія синтезу та аналізу. Тіло для Гомбровича не є чимось цілісним. Це — сукупність елементів, які можуть жити своїм життям, окремо один від одного. Вилучення бодай одного якогось елемента спричиняє руйнацію всієї структури.

Як бачимо, проаналізовані елементи "мови карнавалу", будучи формально тотожними

оригінальним, карнавальним, у новому контексті втрачають ті функції, які вони виконували в карнавалі. Беручи до уваги ці трансформації, їх можна класифікувати, вслід за О. Грінштейном, як квазі- або псевдокарнавальні, характерні для культури маскараду.

У підрозділі 2.2. "Функціонування топосу маски у романах «Пригоди...» та «Фердидурке»" простежено функціонування та трансформації топосу маски та містифікації у "Фердидурке" та "Пригодах..." (пп. 2.2.1.). Карнавальний топос маски використаний тут у різний спосіб. Йогансен сконструював своїх персонажів за принципом комедії дель'арте, не називаючи масок героїв прямо, а використовуючи їх прикмети. Жодна з дійових осіб роману "Пригоди..." не є повноцінним романним персонажем. Як і в масках комедії дель'арте, в масках Йогансена постійна ознака героя сприяє його впізнаванню. Така "псевдо містифікація" з поданням портретних характеристик, які не лише підказують, а й ідентифікують персонажа, порушує основний принцип містифікування — "введення в оману".

Вітольд Гомбрович у "Фердидурке" також вдається до мотиву маски, та, на відміну від Майка Йогансена, який усі постаті творив за однією схемою, у творі польського письменника мотив маски постав у двох варіантах: 1) "пура" та "тур", 2) "гкба", "міна" ("grymas"). До того ж маска у Гомбровича (у всіх іпостасях) — не стільки спосіб конструювання персонажів та ситуацій, скільки символ, філософський концепт, пов'язаний з філософією форми. Так, маска-стереотип ("тур") визначає місце його носія у соціальній ієрархії, детермінує індивідуальні ознаки персонажа — портретні та психологічні, аж до власної мови (гасла Сифона, лозунгове мовлення Млодзяків, французькі звороти Гурлецьких). Кожна маска-стереотип — носій власного *sacrum*, певного набору цінностей, традицій, умовностей, способу поведінки, і може функціонувати лише на певній сакральній території. Якщо ж *sacrum* руйнується (через втручання гетерогенного елемента), то руйнується і сам стереотип. У дисертації простежується функціонування кількох таких масок-стереотипів.

Поняття "гкба" актуалізує наступні семантичні горизонти топосу маски: личина, що приховує обличчя, творить механічний його замітник, руйнує самототожність, з'являючись незалежно від бажання її носія. Це — примусова заміна обличчя і, водночас, втрата свободи дії. Вона приростає до персонажа, унеможливаючи повернення до власної сутності. Ця маска — маскарадного типу.

Маски у романі Гомбровича функціонують і як носії певного пародійованого *sacrum* або ж як спроба пристосувати профанного героя до цього *sacrum*, ув'язнити його в ньому.

У пп. 2.2.2. розглядаються нарративні аспекти аналізованих текстів. Віссю, навколо якої автори будують ігри з читачем, є ілюзія автобіографічності. Адже як Гомбрович, провокуючи читачів кількома штрихами до співвіднесення наратора та образу автора з особою Вітольда Гомбровича, домагається того ефекту, що читачі мимоволі пов'язуватимуть прочитане з ним самим, так і текст Майка Йогансена містить достатньо вказівок на реальних осіб та реальні події. Щоправда, зміна

масок у Йогансена настільки швидка, що читачі буквально не встигають помітити підміну (навіть враховуючи демонстративність процесу).

У романі Майка Йогансена простежується прихована фабула (термін А. Баркова) з дещо іншими смисловими акцентами. У тексті можна умовно виділити розповідача-1 (первинного гетеродієгетичного наратора пригодницького роману) та розповідача-2, який, не будучи учасником подій і виступаючи у формах загального гетеродієгетичного наративу, з'являється як оригінальна авторська маска. Формально функціонуючи в межах загального, первинного наративу, цей останній яскраво виділяється між схематичними персонажами роману, стаючи його героєм. Метасюжет (А. Барков) "Пригод..." об'єднує три фабули: загальну — пригодницьку, історію Сашка (при чому, ці дві фабули перетинаються завдяки досить механічним прив'язкам) та "авторську", головним персонажем якої є "той, хто пише ці рядки". Архітектонічними виявами останньої є, як і в моделях меніпей Баркова, позатекстові структури — переднє слово, примітки, а також — досить прозоро — заголовки та підзаголовки до розділів. Окрім того, визначальну роль у ній відіграє іронія та пародіювання.

У "Фердидурке" гра авторськими масками, "коливання ролей наратора, автора і персонажа"³ скеровані передусім на висміювання сакрального, це профанація та знуцання над витвореними у свідомості читачів стереотипами сприйняття. Йдеться також про карнавальну відміну системи ієрархій, зміну дистанції — переведення текстуального автора на одну площину з наратором та героями. Кінцевим результатом таких "карнавальних" процедур є не створення антироману чи деструктивної футуристської прози, а утворення певної цілісності, про яку можна було би сказати словами героя "Фердидурке": світ зламався і відновився на нових принципах.

Підрозділ 2.3. "Карнавальні сюжетні моделі та їх текстові реалізації" наголошує, що основними носіями профануючого струменя у текстах аналізованих романів виступили не окремі карнавальні образи, теми чи мотиви, а більші композиційні блоки — сюжетні ситуації, які реалізують карнавальні сюжетні моделі, зокрема — "увінчання/розвінчання карнавального короля" (пп. 2.3.1.) та "профаний герой у невідповідних обставинах" (пп. 2.3.2.).

Як один з елементів "мови карнавалу", карнавальне дійство "увінчання / розвінчання карнавального короля", будучи транспонованим у літературу, набуло актуалізації у конкретних текстових ситуаціях. Письменники зберегли більшість структурних елементів цієї сюжетної схеми. Однак, якщо зіставити карнавальне дійство (як інваріант) із своєрідністю аналізованих текстів, то зауважимо, що і у "Фердидурке", й у "Пригодах..." відсутній доконечний його елемент — увінчання. Відсутність стадії увінчання, тобто пародійного, блазеньського звеличення героя, у кожному з романів має свої причини, зумовлені, зокрема, їх жанровими домінантами, а також функціями, які виконують у тексті герої — "карнавальні королі".

³ Bolecki W. Poetycki model prozy w dwudziestoleciu międzywojennym: Witkacy — Gombrowicz — Schulz. — Kraków: Universitas, 1996. — S. 131.

Розгляд обряду "віслючої меси", пов'язаного з карнавальним Святком віслюка, з позиції функціональності його дійових осіб виявив, що віслюк — не просто головний персонаж, навколо якого розгортається усе дійство, він увипуклює призму, крізь яку реінтерпретується звична дійсність. Це нова, незвичайна точка зору на звичайну, традиційну подію. Присутність профанного героя, з його профанним поглядом, не руйнує *sacrum*, у якому все відбувається, і не провокує жодних подій, однак зміна проекції закономірно спричинює зміну оцінної позиції учасників дійства. Основним "учасником" в обох романах є читач, бо саме на нього спрямовані всі містифікації та перевтілення, він виступає об'єктом карнавалізації.

У *третьому розділі "Особливості актуалізації меніпейної традиції у «Пригодах...» та «Фердидурке»*" аналізуються особливості сміху романів, співвіднесено тексти Йогансена та Гомбровича з ознаками меніпейі, а також поставлено романи у ширший історичний та літературний контекст.

У *підрозділі 3.1. "Специфіка карнавального сміху у романах Йогансена та Гомбровича"* підкреслено, що диференційною ознакою кожного карнавалізованого твору є сміх, який існує у тісному зв'язку із серйозним аспектом явища. У дисертації наголошується, що карнавальний сміх не є окремим видом комічного, а обіймає різні його вияви. Найхарактернішим є гіперболізація, що, в свою чергу, виявляється у пародії та гротеску. Пародія — структуротворчий чинник карнавального сміху, тоді як для літератури нового часу властиве також збільшення питомої ваги гротескних елементів. Розгляд особливостей сміху в романах Йогансена та Гомбровича дає підстави для висновку, що він може бути окреслений як карнавальний, оскільки йому притаманні такі визначальні ознаки, як універсальність (охоплює всі грані буття) та скерованість і на самого суб'єкта сміху. Останнє виражається, зокрема, в автопародійності та автоіронічності текстів. Романи М. Йогансена та В. Гомбровича можна вважати сучасними відповідниками середньовічних карнавальних *parodia sacra*. Окрім того, якщо для "Пригод..." властива радше ігрова іронія, то автор "Фердидурке" послідовно вибудовує текст на ґрунті гротеску, причому будучи естетичною домінантою твору, він з'являється у двох іпостасях — як типово карнавальне "веселе страховисько" і, водночас, як новітній демонічний гротеск, співвідносний із культурою маскараду.

При достатній кількості типологічних збігів у текстах письменників, зумовлених творчістю у межах спільної жанрової традиції, можна говорити, однак, про різні варіанти меніпейі, реалізовані Йогансеном та Гомбровичем, що стає предметом розгляду у *підрозділі 3.2. "Меніпейна традиція та жанрові особливості романів: різні варіанти одного типу"*. Карнавальність тексту Вітольда Гомбровича має виражений гротескно-фантазмагоричний характер, натомість основним естетичним принципом Майка Йогансена є карнавальний розвінчувальний і профануючий сміх. У "Фердидурке" акцентовані мотиви, пов'язані з категоріями ексцентричності, профанації та карнавальних мезальянсів, тоді як автор "Пригод..." віртуозно використовує карнавальну зміну

ієрархій, відсутність поділу на глядачів та акторів, відсутність дистанції. Якщо Гомбровичеві ближчий мотив маски-стереотипу, то Йогансен воліє експериментувати з мотивами ляльки, маріонетки. Обидва письменники не відмовляються від такого важливого "меніпейного" елементу, як пародія. Йдеться про пародію на поширені жанрові схеми "офіційної" літератури, яка часто переростає в автопародію і створює додатковий підтекст, спонукаючи уважного читача переглянути своє ставлення до проklamованих цінностей.

Як наголошується у *підрозділі 3.3. "Карнавал буття: визначальні чинники формування романів М. Йогансена та В. Гомбровича"*, актуалізації карнавальної традиції у конкретних творах конкретних письменників сприяють три типи чинників: психологічна схильність митця (карнавальне світовідчуття), історико-літературний контекст виникнення твору, а також суспільно-політична атмосфера. Факти біографій Гомбровича та Йогансена, висловлювання самих митців та їхніх сучасників дозволяють говорити про лудичність їх життєвої позиції, яскраво виражену схильність до ігор та містифікацій, до несприйняття світу у будь-яких назавжди визначених категоріях. У дисертації уявлено й факт спільного літературного контексту творчості обох письменників. Той тип літератури, на який орієнтувалися Йогансен та Гомбрович (зокрема, Рабле, Сервантес, Стерн, Гоголь), був названий та описаний ще М. Бахтіним як карнавалізований. Митці творили й у подібних історико-політичних обставинах.

Карнавалізацію часто можна розуміти як свого роду реакцію на зовнішній тиск (чи то політичного, чи іншого характеру). Ця реакція виражена на різних рівнях літературного процесу — від організованих одиниць, таких, як український "Літературний Ярмарок" чи, приміром, польські кабаре на кшталт "Зеленої Кульки", до текстів окремих письменників, зокрема, представників футуристичного руху. Карнавальна позиція, з одного боку, робила можливим висловлювання табуйованих офіційним *sacrum* смислів, з іншого, ніби оберігала від закидів у свідомій контрпозиції. Письменники використали "принцип блазня": сказати можна все, усвідомлюючи при тому, що це — гра з полум'ям. Кожен із них зробив вибір у свій спосіб, але подібними засобами, відмовившись від конформізму, що і спричинило їхню подальшу долю: творчість обох майстрів слова на довгі роки була недосяжною для співвітчизників.

У **висновках** узагальнюються результати дисертаційної роботи. Аналіз романів М. Йогансена "Пригоди Мак-Лейстона, Гаррі Руперта та інших" і В. Гомбровича "Фердидурке" в обраному аспекті показав:

1. У методології порівняльного літературознавства теорія карнавалізації пропонує перспективну інтерпретаційну модель, що може бути використана, зокрема, для тематологічних та генологічних компаративних досліджень. Плідним видається і використання теорії карнавалізації в інтертекстуальних студіях.

2. З-поміж ряду дефініцій, якими українські та польські літературознавці окреслюють явище

"неканонічної" прози, такої, що порушує прийняті зразки та норми укладання художніх текстів, найдоцільнішим є термін, обґрунтований, зокрема, О. Боярчук, — експериментальна проза. Адже ця терміносполука позбавлена зайвих смислових акцентів, але, разом з тим, увиразнює експериментальний характер подібних явищ.

3. Експериментальним прозовим текстам часто притаманні ті ж ознаки, що їх М. Бахтін вніс у жанрову матрицю меніпеї, яка, у свою чергу, є конденсованим носієм карнавального струменя у літературі, зокрема, у літературі нового часу. Це дає підстави твердити, що у міжвоєнній літературі художній експеримент набув форм карнавалізації.

4. Елементи карнавальної поетики, виокремлені в обраних текстах, а зокрема, карнавальні образи гротескного тіла, їжі, еротична та скатологічна тематика, топос маски, а також карнавальні сюжетні схеми ("увінчання / розвінчання карнавального короля" та "профанний герой у невідповідних обставинах"), у новому контексті зазнають структурної та семантичної трансформації. Вони редукуються і змінюють чи втрачають смислове наповнення. Ці елементи у тексті можуть відігравати як центральну (приміром, увінчання / розвінчання у Гомбровича), так і периферійну роль у композиційному та ідейному аспектах твору. Однак, здійснене дослідження показує, що всі проаналізовані елементи карнавальної поетики більшою чи меншою мірою функціонують у межах провідної карнавальної категорії — профанації — і служать для зниження та осміщення певних ситуацій, поглядів чи стереотипів. При тому, і для "Пригод...", і для "Фердидурке" характерний перехід карнавального первня у маскарадний.

5. У названих романах актуалізовані всі ознаки меніпеї, зокрема, значна роль сміхового елемента (що виражалось у формах пародії, іронії, гротеску і мало карнавальний характер), фантастика та авантюризм, моральне експериментування, багатостилевість та наявність вставних жанрів (новели у Гомбровича та казки у Йогансена) та ін. Виняток становить лише елемент соціальної утопії, характерний для інваріантного зразка, який письменники не тільки не зреалізували, а й іронічно заперечили. Прикметною рисою карнавально-меніпейної традиції є те, що вона об'єднує різні типи експериментальної прози: Майк Йогансен виявив себе яскравим експериментатором, який декларував новаторство, ігри з формами та канонами, натомість Вітольдові Гомбровичу подібна декларативність властива значно меншою мірою.

6. Розгляд "Пригод..." та "Фердидурке" у ширшому контексті продемонстрував залежність виникнення карнавалізаційних процесів від трьох основних чинників, а саме: історико-політичного та літературного контексту творчості митців, а також їх психологічної схильності до сприймання світу у карнавальних категоріях. Карнавальна позиція письменників уможливила відносно вільне оперування табуйованими сенсами та гру з офіційними канонами.

Здійснене типологічне дослідження ілюструє той факт, що і в польській, і в українській літературах актуалізувалися подібні тенденції, опрацьовувались одні і ті ж художні структури,

набуваючи оригінальних і, водночас, художньо рівнозначних якостей. І якщо стосовно "Молодої Музи" та "Молодої Польщі" функціонує думка про вторинність української модерни, то у міжвоєнних роках, а особливо на теренах колишньої УРСР, дистанційованій від складних безпосередніх польсько-українських стосунків, сусідні літератури виходять на рівень *рівноправних учасників* світової літератури.

Основні положення дисертації викладено у публікаціях:

1. Семашук Н. Трансформації розповідного "Я" у романі В.Гомбровича "Фердидурке" // *Studia methodologica*. — Вип.16. — Тернопіль: ТНПУ, 2005. — С.121-125.
2. Семашук Н. Літературознавчі імплікації категорій сакрального та профанного // *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. — Вип.26. — Житомир, 2006. — С.126-128.
3. Лобас Н. Текстові реалізації карнавальних сюжетних моделей у романах М. Йогансена та В. Гомбровича // *Studia methodologica*. — Вип. 20. — Тернопіль: ТНПУ, 2007. — С.76-83.
4. Лобас Н. Карнавалізація літератури як реакція на соціальні кризи в українському та польському міжвоєнні // *Studia methodologica*. — Вип. 21. — Тернопіль: ТНПУ, 2007. — С.4-12.
5. Семашук Н. Поетика карнавалу й експериментальна проза міжвоєнного періоду як проблема порівняльного літературознавства (на матеріалі романів М. Йогансена і В. Гомбровича) // Міжнаціональні горизонти і компаративістичний дискурс сучасних літературознавчих студій. Монографія / За редакцією Романа Гром'яка. — Тернопіль: ТНПУ, 2005. — С. 227-269. Бібліограф. С. 269-270
6. Семашук Н. Теорія карнавалізації у методології порівняльного літературознавства // Проблеми і перспективи наук в умовах глобалізації: матеріали Всеукраїнської наукової конференції. — Тернопіль: ТНПУ, 2005. — С. 304-309.
7. Семашук Н. Маска у художньому тексті: спроба типології явища // Терміносистеми сучасного літературознавства: досвід розробки і проблеми: Науковий семінар / За редакцією Романа Гром'яка. — Тернопіль: ТНПУ, 2006. — С. 135-144.

АНОТАЦІЯ

Лобас Н.П. Карнавальна поетика та жанрові особливості міжвоєнної експериментальної прози Майка Йогансена та Вігольда Гомбровича (на матеріалі романів "Пригоди Мак-Лейстона, Гаррі Руперта та інших" і "Фердидурке"). – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.01.05 – порівняльне літературознавство. – Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка. – Тернопіль, 2007.

Дисертація присвячена дослідженню елементів карнавальної поетики у дебютних романах М. Йогансена та В. Гомбровича, розглянутих як зразки міжвоєнної експериментальної прози. На основі засадничих положень теорії карнавалізації та меніпеї М. Бахтіна простежуються особливості функціонування та трансформації у новому контексті карнавальних тем, мотивів і образів (еротичних, гастрономічних, скатологічних, образів гротескного тіла та смерті), а також більших композиційних блоків — карнавальних схем "увінчання / розвінчання карнавального короля" та "профанного героя у невідповідних обставинах". Зіставлені тексти українського та польського письменників з жанровим каноном меніпеї, уточнені причини звернення митців до традиції карнавалізованої літератури, окреслені соціально-політичні та історико-літературні контексти оприсутнення романів.

Ключові слова: експеримент, карнавалізація, категорії карнавалу, меніпея, *sacrum*, *profanum*, сакральна територія, маска, профанація, увінчання, розвінчання, сміх.

АННОТАЦІЯ

Лобас Н.П. Карнавальная поэтика и жанровые особенности междувоенной экспериментальной прозы Майка Йогансена и Витольда Гомбровича (на материале романов "Приключения Мак-Лейстона, Гарри Руперта и других" и "Фердидурке"). — Рукопись.

Диссертация на соискание учёной степени кандидата филологических наук по специальности 10.01.05 – сравнительное литературоведение. – Тернопольский национальный педагогический университет имени Владимира Гнатюка. – Тернополь, 2007.

В диссертации исследуются дебютные романы Майка Йогансена и Витольда Гомбровича в проекции теории карнавалізації.

Теория карнавалізації и менипееи М. Бахтина рассматривается как интерпретационная модель, используемая в сравнительных исследованиях литературных явлений в генологическом, тематологическом и интертекстуальном аспектах.

Множество текстов периода между двух мировых войн зиждится на художественном эксперименте; им характерны черты менипейного канона (профанирующие механизмы, фантастика, неожиданные сопряжения, гиперболизации и др.). Яркими образцами этого типа карнавалізованного эксперимента являются романы М.Йогансена и В. Гомбровича.

В работе осуществлен текстуальный анализ элементов карнавальної поетики (эротические, гастрономические, скатологические образы и мотивы, образ смерти, образ гротескного тела, функции карнавального топоса маски). Роль и смысловое наполнение этих элементов в текстах различное, но все они функционируют в рамках ведущей карнавальної категории — профанації и служат снижению, разоблачению определенных ситуаций, взглядов, канонов. И "Приключениям...", и "Фердидурке" характерны трансформации карнавального начала в

маскарадное; изменяется динамика символической наполненности этих элементов, смещаются этические и функциональные акценты. Это объясняется спецификой жизни и творчества писателей.

Отдельно исследованы более крупные блоки — карнавальные сюжетные схемы: "увенчания / развенчания карнавального короля" и "профанный герой как разрушитель сакральной действительности", являющиеся главными носителями профанного карнавального начала. В. Гомбрович реализует их в сфере персонажей, характеристики которых ставали не столько индивидуальными чертами, сколько маркерами определенного стереотипа: возраст, социальное положение, система ценностей и др. Украинский писатель осуществил их функционирование в наррации, где ведущую роль играет оппозиция "свой / чужой взгляд", создающая видимость незаангажированности.

Смех в романах Майка Йогансена и Витольда Гомбровича карнавальный: он универсален и направлен на смеющихся, что выражается в автопародийности и автоироничности текстов. В "Приключениях..." основная — ирония; почвой "Фердидурке" является гротеск. Оба писателя не отказываются от важного элемента карнавализации — пародии, в частности *пародии на жанровые клише* "официальной" литературы.

Актуализации карнавальной традиции в литературе способствуют психологическое предрасположение художника (карнавальное мироощущение), историко-литературный контекст творчества и политическая атмосфера. Биографии писателей свидетельствуют о лудичности их жизненной позиции. Сходным был и литературный контекст их творчества: оба увлекались тем типом литературы, который Бахтин назвал "карнавализованной линией". Важным моментом их общности была возможность посредством "несерьезной", карнавализованной формы передавать важный смысл, табуированный официальной идеологией.

Ключевые слова: эксперимент, карнавализация, категории карнавала, мениппея, *sacrum*, *profanum*, сакральная территория, маска, профанация, увенчание, развенчание, смех.

ANNOTATION

Lobas N. Carnival poetics and genre peculiarities of intermilitary experimental prose by Mike Yohanssen and Witold Gombrowitch (based on the novels „Adventures of Mak-Laiston, Harry Rupert and others” and „Ferdydurke”). — Manuscript.

The thesis for the scholarly degree of Candidate of Philology in specialty 10.01.05 – Comparative Literary Studies. – Ternopil National Pedagogical University named after Volodymyr Hnatiuk. – Ternopil, 2007.

The investigation deals with the research of elements of carnival poetics in debut novels by M. Yohanssen and W.Gombrowitch, taken as examples of the experimental prose of the period between

two wars. Basing on main positions of carnivalization and menippea theory by M. Bakhtin, the peculiarities of functioning and transformation in the new context of carnival themes, motives and images (erotic, gastronomical, scatologique, images of grotesque body and death) are traced. Also compositional blocks – carnival schemes of "crowning / dethronement of carnival king" and "profane hero in inappropriate situations" are analyzed. The texts by Ukrainian and Polish writers are compared with genre canon of menippea. The reasons of artists' appeal to carnival literature traditions are specified; socially-political and historical-literary contexts of novels creation are defined.

Key words: experiment, carnivalization, carnival categories, menippea, sacrum, profanum, sacral territory, mask, profanation, crowning, dethronement, laugh.